

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ

LABOR EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING SUBJECTS

Статтю присвячено розгляду особливостей трудового виховання учнів початкових класів у процесі урочної діяльності. Автор наголошує, що з огляду на практичну реалізацію концепції «Нова українська школа», в освітньому процесі мають відбуватися принципово важливі зміни, які насамперед стосуються оновлення змісту, форм та методів трудового виховання учнів. Ефективність трудового виховання молодших школярів залежить від створення сприятливих умов із формування у них основних ключових компетентностей як динамічної комбінації знань, умінь, цінностей та ставлень.
Ключові слова: *трудова освіта, урочна діяльність, навчальні предмети.*

ния учащихся. Эффективность трудового воспитания младших школьников зависит от создания благоприятных условий по формированию у них основных ключевых компетентностей как динамической комбинации знаний, умений и ценностей.
Ключевые слова: *трудова освіта, урочна діяльність, навчальні предмети.*

The article is devoted to the consideration of the features of labor education of pupils of primary classes in the process of training activities. The author emphasizes, taking into account the changes that are taking place in connection with the practical implementation of the "New Ukrainian School" concept, the educational process must undergo fundamentally important changes, which primarily concern the updating of the content, forms and methods of students' labor education. The effectiveness of labor education of younger schoolchildren depends on the creation of favorable conditions for the formation in them of key core competencies as a dynamic combination of knowledge, skills, and values.
Key words: *labor education, primary school students, lesson activities, school subjects.*

УДК 373.3.035:331

Морін О.Л.,

канд. пед. наук,
старший науковий співробітник
лабораторії трудового виховання
Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних
наук України

Статья посвящена рассмотрению особенностей трудового воспитания учащихся начальных классов в процессе урочной деятельности. Автор подчеркивает, что в связи с практической реализацией концепции «Новая украинская школа» в образовательном процессе должны проходить принципиально важные изменения, которые в первую очередь касаются обновления содержания, форм и методов трудового воспита-

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Динамічні зміни в українському суспільстві, які відбуваються під впливом економічної й культурної глобалізації людства, зумовлюють піднесення ролі освіти, яка постає дієвим чинником формування сучасної особистості. Зрілість особистості визначається не лише глибиною набутих знань, але й рівнем її підготовленості до самостійного життя. Дієвим чинником забезпечення зазначеної підготовки є система трудового виховання у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічну основу дослідження проблеми трудового виховання учнів становлять праці, у яких насамперед розглядаються теоретичні засади трудового виховання (П. Атутов, П. Блонський, А. Глущенко, П. Костенков, А. Макаренко, І. Мартинюк, І. Мар'єнко та ін.); формування готовності учнів до праці (В. Поляков, Д. Тхоржевський, Є. Фрейкман, Л. Фріман та ін.); мотивація трудової діяльності (О. Бодальов, І. Божович, Є. Верещак, В. Войтко, Ф. Іващенко, О. Кривов'яз, В. Котирло, В. Мерлін, В. Моляко, Ю. Польцин, В. М'ясищев, Л. Сапожнікова, М. Савчин, С. Рубінштейн та ін.); загальні аспекти трудового виховання учнів (Є. Верещак, В. Войтко, Л. Гуцан, Д. Закатнов, О. Коберник, М. Левківський, Г. Левченко, В. Мадзігон, В. Мачуський, З. Охріменко, В. Сидоренко, М. Тименко, Д. Тхоржевський та

ін.); виховання ціннісного ставлення (К. Абульханова-Славська, І. Бех, Б. Братусь, М. Грашкова, О. Здравомислов, О. Кононко, О. Кривов'яз, О. Леонт'єв, Є. Мілерян, І. Чесноковата, Г. Щукіна, В. Ядов, Д. Фельдштейн та ін.); виховання ціннісного ставлення до праці (Ю. Белов, О. Биковська, А. Вихрущ, Н. Калініченко, Я. Кепша, Ю. Коломієць, І. Косик, І. Матюша, В. Марущак, Б. Мельнеченко, В. Назаренко, Л. Оршанський, С. Павх, А. Пашинський, А. Рацул, Ф. Рискін, М. Рябухін, В. Савченко, В. Салієнко, Н. Слюсаренко, А. Терещук, І. Ткаченко, Ю. Туранов, Н. Шевченко, В. Шутяк та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Трудова освіта набуває особливої значущості для учнів початкових класів. Саме в цей віковий період закладаються основи ціннісного ставлення до праці, яке позитивно впливає на формування особистісних якостей, забезпечує самовиховання і саморозвиток молодшого школяра [7, с. 189]. У процесі формування зазначеного ставлення воно поступово стає потребою, набуває особистісного смислу для молодшого школяра. Цінності формуються в результаті усвідомлення суб'єктом своїх потреб у співвідношенні з можливостями їх задоволення [5, с. 92].

Основне завдання оновленої початкової школи полягає у переорієнтації освітнього процесу на освоєння учнями знань, умінь та ставлень, які

потрібні сучасній людині для практичного життя. Однак без виховання потреби в праці, ставлення до неї як необхідності, духовної цінності, що дає змогу досягти життєвого успіху, таке завдання не може бути вирішене [4].

Однак проблема трудового виховання на початковій ланці освіти, особливо засобами навчальних предметів, до цього часу залишається не досить дослідженою.

Мета статті. Статтю присвячено розгляду аспектів трудового виховання учнів початкових класів у процесі вивчення навчальних предметів.

Відповідно до мети вирішувалися такі завдання: охарактеризувати особливості організації навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу; розглянути основні форми і методи трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів; розкрити потенціал застосування зазначених форм і методів у формуванні ключових компетентностей учнів.

Виклад основного матеріалу. Дієвість трудового виховання учнів початкових класів у процесі вивчення навчальних предметів напряму залежить від характеру освітньої діяльності, від створення певних сприятливих умов для їх застосування, що, своєю чергою, висуває певні вимоги до основної форми освітньої діяльності, а саме до уроку.

Насамперед кожен урок має сприяти реалізації найважливіших закономірностей самого процесу навчання. Це не тільки розвиток мислення учнів та сприяння їхньому розумовому розвитку, а і формування ціннісного ставлення до навколишнього світу, людей, формування на основі цих ставлень навичок доцільної поведінки. Тобто набута учнями система знань має визначати їхню поведінку, сприяти формуванню якостей особистості, необхідних для ефективного здійснення у майбутньому вибраної трудової діяльності. Це культура організації робочого місця, формування відповідального ставлення до навчання загалом, якості виконання всіх освітніх завдань, подолання труднощів під час їх виконання, уміння вчитися самостійно відповідно до вікових особливостей дитини, шукати потрібну інформацію, критично опрацьовувати її тощо [3].

Кожен урок має бути побудовано за класичними принципами дидактики, але з періодичними змінами форм діяльності, навчальних і практичних завдань, насиченням у певній послідовності цікавими малюнками, захоплюючими ілюстративними матеріалами, яскравими візуальними і звуковими сигналами, динамічними включеннями емоційно збагачених та ігрових ситуацій тощо. Тобто кожен урок має бути оптимально технічно і дидактично оснащений.

Під час здійснення освітньої діяльності педагоги мають моделювати певні ситуації, які забезпечують учням можливості застосовувати отримані знання на практиці, що дає змогу встановити

зв'язок між навчанням і життям, пояснити суть явищ навколишньої дійсності, сприяти формуванню в них інтересу до навчання загалом, позитивного ставлення до нього, закріпити уміння застосовувати теоретичні знання на практиці, особливо у реальних умовах, тобто у справді життєвих ситуаціях [6].

Залежно від поставленої мети вчитель у процесі підготовки до уроку має визначити зміст навчального матеріалу, структуру уроку, методи навчання, засоби тощо. Відсутність чітко вираженої мети для кожного уроку призводить до того, що вони стають одноманітними, а це сприяє втраті інтересу до навчання [3].

Пізнання починається з чуттєвого сприйняття. Тому з метою активізації пізнавальної діяльності учнів на всіх етапах уроку варто використовувати різноманітні методи і прийоми навчання, щоб періодично впливати на різні органи чуття, створюючи умови для більш ефективної пізнавальної діяльності. Однак зазначені зміни видів діяльності мають бути не мерехтливими і не механічними, а заздалегідь спланованими, застосовуватися у раціональній послідовності, мати визначений хронометраж з обов'язковим урахуванням не тільки вікових особливостей учнів, а і особливостей цього дитячого колективу [3].

Урок має бути емоційно насиченим, що є одним із дієвих засобів активізації діяльності учнів, надає процесу пізнавальної діяльності цілеспрямованого характеру, спонукає їх до засвоєння нових знань, оволодіння новим досвідом [3]. Цей ефект також посилює широке застосування окремих, емоційно забарвлених видів діяльності (малювання, ліплення, аплікація, драматизація, танці тощо).

Процес навчання на будь-якому уроці буде ефективним лише за наявності постійного зворотного зв'язку. На кожному етапі уроку вчитель має чітко уявляти рівень оволодіння учнями навчальним матеріалом, щоб сприяти постійному підвищенню цього рівня. Учням молодшого шкільного віку часто важко контролювати свої дії, концентруватися. Тому учням потрібна зовнішня допомога.

При цьому дуже важливим виявляється звернення до особистісної індивідуальності вихованця, яку, на думку І. Беха, педагогу надзвичайно важливо не втратити у виховному процесі [2, с. 133–134].

Хоча ця вимога стала загальною, але слід зважати, що сфера індивідуальності надзвичайно змістовна і широка. Частіше за все педагог пов'язує індивідуальність дитини з її інтелектуальними особливостями, способами суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесах спілкування та діяльності. Деяко складнішим для нього виступає врахування тонких відмінностей вихованця у перебігу емоційних переживань, а особливо у тих внутрішніх утвореннях, які належать до сфери його характеру.

Останні можуть нести досить виражені деструктивні загрози.

Іноді вихованці заводять вихователя у професійну безвихідь, проявляючи особливий, психологічно не оптимальний спосіб самовираження, який можна кваліфікувати як недостатню впевненість у собі. Отже, педагог стосовно такого вихованця паралельно має проводити певну роботу щодо його характерологічної вади – низької впевненості в собі, розуміючи, що достатня впевненість досягається лише за допомогою дії і в самій дії [2, с. 133–134].

При цьому рефлексія у виховному плані буде розгортатися як осмислення суб'єктом емоційних переживань і відповідного емоційного стану, у якому він перебуває під час виконання зазначених дій. Тобто відкривається можливість для рефлексивної діяльності, яка звертає особистість на її внутрішній світ, насамперед на емоції і почуття та на ті утворення, які виникають на їх основі, що може призвести у комплексі з іншими виховними засобами до значущих ціннісних самозмін [1].

Процес трудового виховання справді створює імпульси для самовиховання і саморозвитку його суб'єктів. Якраз у такій індивідуальній рефлексивній роботі і відбудеться формування ціннісного ставлення до праці і подальші продуктивні перетворення зазначеного ціннісного утворення.

Виховання ціннісного ставлення до праці у процесі вивчення навчальних предметів, на нашу думку, має відбуватися у трьох основних напрямках:

- виховання потреби у навчанні і праці;
- формування умінь і навичок практичної діяльності;
- розвиток здатності застосовувати отримані знання на практиці.

Дієвість розгортання кожного із зазначених напрямів потребує створення відповідних умов, а саме:

- діалогічність у побудові освітньої діяльності учнів (використання основних принципів «педагогіки співробітництва»);
- партнерська співпраця вчителів, батьків та громадськості у процесі трудового виховання, в центрі якої перебуває дитина (цілеспрямованість та систематичність цієї взаємодії);
- спрямованість навчальної і виховної діяльності педагогів на підтримку індивідуального розвитку кожного учня (не планування загального, обов'язкового для кожного учня рівня, а допомога у вдосконаленні його індивідуальних здібностей);
- творчий, креативний характер усіх форм освітньої діяльності (урахування набутого раніше суб'єктивного досвіду пізнання);
- індивідуальний підхід до кожного учня, надання йому можливості самостійно на певному етапі приймати рішення, добирати форми освітньої діяльності (формування та розвиток пізнавальних потреб);

– єдині та узгоджені вимоги до учнів з боку вчителів та батьків.

Формами освітньої діяльності молодших школярів, що стимулюють процес трудового виховання на уроках, на нашу думку, є:

- допомога вчителям у підготовці інформаційного і наочного матеріалів до уроків;
- пошук необхідної інформації у відповідній літературі та у мережі Інтернет;
- створення нових візуальних та аудіальних матеріалів ілюстративного характеру;
- робота над проектними задачами (метод проектів);
- участь у організації та проведенні предметних тижнів.

При цьому, на нашу думку, має бути застосовано такі методи:

- методи формування свідомості особистості (основою методу є переконання: розповідь, бесіда, етична бесіда, пояснення, діалог, навіювання, інструктаж, приклад);
- методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки (основою методу є різноманітні вправи: привчання, педагогічна вимога, громадська думка, доручення, виховні ситуації);
- методи стимулювання поведінки і діяльності (основою методу є мотивування: змагання, заохочення, осуд байдужості чи лінощів).

Далі розглянемо потенціал застосування форм і методів трудового виховання у процесі вивчення навчальних предметів у формуванні ключових компетентностей учнів на прикладі іншомовної освітньої галузі.

Основою іншомовної освітньої галузі є навчання іноземної мови, головна мета якої у початковій школі полягає у формуванні в учнів комунікативної компетенції, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом, узгодженим з віковими можливостями та психофізіологічними особливостями молодших школярів.

Стисло розкриємо освітній потенціал іншомовної освітньої галузі у формуванні ключових компетентностей у площині формування певних умінь і ставлень учнів початкової школи. Провідною для зазначеної освітньої галузі є компетентність у спілкуванні іноземними мовами, яка безпосередньо реалізується через предметні компетентності.

Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою визначаються уміннями використовувати українознавчий компонент в усіх видах мовленнєвої діяльності, популяризувати Україну, українську мову, культуру, традиції та ставленнями, а саме гордістю за Україну, її мову та культуру, розумінням потреби популяризувати Україну у світі засобами іноземних мов, готовністю до міжкультурного діалогу.

Основні компетентності у природничих науках і технологіях визначаються уміннями описувати іноземною мовою природні явища, аналізувати та оцінювати їх роль у життєдіяльності людини та ставленням, а саме інтересом до природи та почуттям відповідальності за її збереження.

Інформаційно-цифрова компетентність визначається уміннями учнів вивчати іноземну мову з використанням спеціальних програмних засобів, ігор, соціальних мереж, створювати відповідно до вікових особливостей інформаційні об'єкти іноземними мовами, спілкуватися іноземною мовою з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, застосовувати на певному рівні інформаційно-комунікаційні технології відповідно до поставлених завдань та ставленням, а саме готовністю дотримуватись мережевого етикету.

Уміння вчитися впродовж життя визначається уміннями учнів самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел та критично оцінювати її, організувати свій час і навчальний простір, оцінювати власні навчальні досягнення та ставленнями, а саме впевненістю у спілкуванні іноземною мовою, подоланням власних мовних бар'єрів, наполегливістю; внутрішньою мотивацією та впевненістю в успіху.

Математична компетентність визначається умінням розв'язувати комунікативні та навчальні проблеми, застосовуючи логіко-математичний інтелект, та ставленням, а саме готовністю до пошуку різноманітних способів розв'язання комунікативних і навчальних проблем.

Ініціативність і підприємливість визначаються уміннями учнів ініціювати усну, писемну, зокрема онлайн-взаємодію іноземною мовою для розв'язання конкретної життєвої ситуації та ставленнями, а саме дотриманням етичної поведінки під час розв'язання життєвих ситуацій, комунікабельністю та ініціативністю, креативністю.

Обізнаність та самовираження у сфері культури визначаються уміннями учнів висловлювати іноземною мовою власні почуття, переживання і судження та ставленнями, а саме усвідомленням цінності культури для людини і суспільства, повагою до багатства і розмаїття культур.

Екологічна грамотність і здорове життя визначаються уміннями учнів пропагувати здоровий спосіб життя засобами іноземної мови та ставленнями, а саме сприйманням природи як цілісної системи, готовністю обговорювати питання, пов'язані зі збереженням навколишнього середовища, відповідальним ставленням до власного здоров'я та безпеки.

Соціальна та громадянська компетентності визначаються уміннями учнів формулювати власну позицію, співпрацювати з іншими на результат, спілкуючись іноземною мовою, та ставленням, а саме толерантністю у спілкуванні з іншими.

Формування кожної із зазначених вище ключових компетентностей так чи інакше відбувається на кожному уроці з іноземної мови. Але загалом вони забезпечують виховання потреби у навчанні і праці, формування умінь і навичок практичної діяльності та розвиток здатності застосовувати отримані знання на практиці.

Висновки. З огляду на зміни щодо практичної реалізації концепції «Нова українська школа» з метою сприяння формуванню в молодших школярів ціннісного ставлення до праці під час вивчення навчальних предметів у освітньому процесі мають відбуватися принципово важливі зміни, які насамперед визначають оновлення змісту, форм та методів трудового виховання учнів початкової школи.

Метою трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів є формування у межах вікових особливостей учнів комбінації наскрізних знань, умінь та системи цінностей, які у динамічному розвитку визначають їхню здатність успішно здійснювати предметно-перетворювальну діяльність, розв'язувати практичні завдання у власному побуті.

В умовах реформування початкової освіти, розгортання практичної реалізації Концепції «Нова українська школа» ефективність трудового виховання молодших школярів залежить від створення сприятливих умов з формування в них основних ключових компетентностей як динамічної комбінації знань, умінь, цінностей та ставлень на їхній основі, які визначають здатність особи успішно вирішувати життєві проблеми, проводити навчальну діяльність і закладають підґрунтя для успішної професійної діяльності у майбутньому.

Варто зазначити, що з огляду на кардинальні зміни, які відбуваються у нормативно-правовому забезпеченні діяльності освітньої галузі, складності і неоднозначності перебігу розвитку самого явища, яке залежать від одночасного впливу багатьох факторів, актуальними залишаються подальші наукові розвідки у напрямі теоретико-методологічного і програмно-методичного забезпечення трудового виховання молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І.Д. Духовна зрілість особистості: мета і засоби досягнення. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 рік «*Особистість у просторі виховних інновацій*» (м. Київ, 18–19 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ. НАІР, 2018. С. 9–18.
2. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці. «Букрек», 2018.
3. Голуб Б.А. Основы общей дидактики: учеб. пособие для студ. педвузов. Москва. Изд. центр ВЛАДОС, 1999.
4. Гриценко Л.І. *Трудове виховання в початковій школі: психологічні мішені виховних задач*: зб. тез

Міжнар. наук.-практ. конф. Східноукраїнської організації «Центр педагогічних досліджень». Харків, 2017. URL: <http://iib.iitta.gov.ua/id/eprint/709385>.

5. Гуцан Л.А. Теоретичне підґрунтя дефініції «ціннісне ставлення до праці» у контексті змісту трудового виховання молодших школярів: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2017 рік «Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал» (м. Київ, 18 квітня 2018 р.). Івано-Франківськ. НАІР, 2018. Вип. 6. С. 89–96.

6. Нова українська школа: poradnik dla vchytelya. / Під ред. Н.М. Бібік. Київ. ТОВ «Видав. дім «Плеяди»», 2017.

7. Охріменко З.В. Виховання ціннісного ставлення молодших школярів до праці у сім'ї як педагогічна проблема: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2016 рік «Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал». Івано-Франківськ. НАІР, 2017. Вип. 5. С. 189.